

Elşən HACIYEV

Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin

Polis Akademiyasının Hərbi kafedrasının baş müəllimi,

polis polkovnik-leytenantı

e-mail: elsenhaciyevherbi@gmail.com

https://doi.org/10.62130/SMKR2260

MÜHARİBƏ CİNAYƏTLƏRİ VƏ HƏRBİ HÜQUQUN İCRA EDİLMƏSİ

XÜLASƏ

Münaqişə zamanı hərbi qanunların tətbiqi beynəlxalq hüququn əsas istiqamətlərindən biri olub, silahlı qarşıdurmaların tənzimlənməsi və mülki əhalinin qorunmasını təmin edir. Cenevrə və Haaqa Konvensiyaları bu çərçivənin əsasını təşkil etsə də, müasir dövrdə hibrid müharibələr, qeyri-dövlət aktorlarının iştirakı, kibermüharibə və cəzasızlıq problemi hüquqi mexanizmlərin effektivliyini çətinləşdirir.

Azərbaycan kontekstində beynəlxalq hüquq normalarının icrası və Ermənistanın törətdiyi müharibə cinayətlərinə hüquqi qiymət verilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq hüququn gücləndirilməsi üçün yeni hüquqi mexanizmlər formalaşdırılmalı, müharibə cinayətlərinə qarşı cəzasızlıq aradan qaldırılmalı və kiber münaqişələr beynəlxalq hüquq çərçivəsində tənzimlənməlidir. Bu islahatlar qlobal təhlükəsizliyə və humanitar hüququn effektiv icrasına töhfə verəcəkdir.

Açar sözlər: münaqişə zamanı hüquqi tənzimləmə, müharibə cinayətləri, beynəlxalq cinayət məhkəməsi, hərbi qanunlar, BMT və sülhməramlı missiyalar.

Münaqişə vəziyyətlərində hərbi qanunların tətbiqi beynəlxalq hüququn mühüm elementlərindən biridir. Silahlı qarşıdurmaların tənzimlənməsi, münaqişə iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi, həmçinin mülki əhalinin qorunması üçün beynəlxalq hüquq çərçivəsində müəyyən edilmiş qaydalar mövcuddur. Müasir beynəlxalq hüquq, xüsusilə **Cenevrə Konvensiyaları** və **Haaqa Konvensiyası**, müharibə zamanı humanitar hüququn əsasını təşkil edir və döyüşən tərəflərin davranışlarını tənzimləyir [5, s.70].

Münaqişə zamanı beynəlxalq humanitar hüququn tətbiqi müxtəlif aspektləri əhatə edir. Bu qanunvericiliyin əsas məqsədi döyüş əməliyyatlarını mümkün qədər məhdudlaşdırmaq və müharibə qurbanlarını qorumaqdır. **Cenevrə Konvensiyaları** müharibə iştirakçılarının, mülki şəxslərin və yaralıların qorunmasına yönəlmişdir, **Haaqa Konvensiyası** isə müharibənin aparılma üsullarını tənzimləyən qaydalar müəyyənləşdirir [6,

s.112]. Hərbi qanunların tətbiqi yalnız döyüş meydanında deyil, həmçinin münaqişədən sonrakı hüquqi proseslərdə də əhəmiyyətlidir.

Müharibə hüququnun effektiv tətbiqi üçün beynəlxalq institutlar mühüm rol oynayır. **BMT**, **Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM)** və digər beynəlxalq qurumlar hərbi cinayətlərin araşdırılması, müharibə cinayətlərinin müəyyən edilməsi və cəzalandırılması üçün mexanizmlər formalaşdırmışdır. Lakin bəzi hallarda bu qurumların fəaliyyətinin effektivliyi müxtəlif siyasi və hüquqi maneələrə görə məhdudlaşır [3, s.45].

Müasir dövrdə hərbi qanunların tətbiqi ilə bağlı qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri **hibrid müharibələr**, **qeyri-dövlət aktorlarının iştirakı** və **kibermüharibələr** kontekstində hüquqi tənzimləmənin qeyri-müəyyənliyidir. Ənənəvi müharibə konsepsiyası dövlətlərarası silahlı münaqişələrə əsaslanır, lakin müasir münaqişələrdə terror qrupları, özəl hərbi şirkətlər və texnoloji hücumlar daha geniş yer almağa başlamışdır [7, s.83].

Münaqişə zamanı hərbi qanunların tətbiqinin hüquqi əsaslarını, beynəlxalq təcrübəni və mövcud problemləri araşdıracaqdır. Xüsusilə **Azərbaycan Respublikasının hərbi qanunvericiliyi**, beynəlxalq hüquqi çərçivə ilə müqayisəli təhlil ediləcək və bu sahədə təkmilləşdirmə istiqamətləri müəyyən olunacaqdır [6, s.134].

Hərbi qanunların hüquqi çərçivəsi

Hərbi qanunlar silahlı münaqişələr zamanı döyüşən tərəflərin davranışlarını tənzimləyən hüquqi normalardır. Bu çərçivə beynəlxalq və milli qanunvericiliklə müəyyən edilir və hərbi əməliyyatlar zamanı insan hüquqlarının qorunmasını, müharibə cinayətlərinin qarşısının alınmasını və humanitar hüququn tətbiqini təmin edir.

Müharibə hüququ iki əsas istiqamətə bölünür:

- 1) **Jus ad bellum** – müharibəyə başlamaq üçün hüquqi əsasları müəyyən edir. BMT Nizamnaməsinə əsasən, dövlətlər yalnız özünümüdafiə məqsədilə və ya BMT Təhlükəsizlik Şurasının icazəsi ilə hərbi gücdən istifadə edə bilər [5, s.85].
- 2) **Jus in bello** – müharibə zamanı tərəflərin davranışlarını tənzimləyən qaydalar sistemidir. Bu, mülki əhalinin qorunması, qadın olunan silahların istifadəsi və müharibə taktikalarının məhdudlaşdırılması kimi normaları əhatə edir [5, s.97].

Beynəlxalq humanitar hüquq (BHH) müharibə zamanı insan hüquqlarını qorumaq məqsədilə hazırlanmışdır. Bu hüquqi çərçivə əsasən **Cenevrə Konvensiyaları** və **Haaqa Konvensiyası** vasitəsilə tənzimlənir:

- ✓ **Cenevrə Konvensiyaları (1949)** – müharibə qurbanlarının, yaralıların, əsirlərin və mülki şəxslərin qorunmasını təmin edir [6, s.102].
- ✓ **Haaqa Konvensiyası (1899, 1907)** – müharibə aparılma üsullarını və hərbi silahların istifadəsini tənzimləyir.

Bu konvensiyalar həm dövlətlərarası, həm də qeyri-dövlət aktorlarının iştirakı ilə baş verən münaqişələrə şamil edilir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi beynəlxalq humanitar hüquq normalarını nəzərə alaraq formalaşdırılmışdır. Ölkənin **Cinayət Məcəlləsində** müharibə cinayətləri və humanitar hü-

ququn pozulması ilə bağlı konkret maddələr mövcuddur [7, s.145]. Bundan əlavə, **Silahlı Qüvvələrin Daxili Xidmət Nizamnaməsi** hərbi qulluqçuların davranış qaydalarını müəyyən edir və onların beynəlxalq öhdəliklərə uyğun hərəkət etməsini tələb edir [8, s.34].

Beynəlxalq hüquq çərçivəsində Azərbaycan **Cenevrə Konvensiyaları**, **Haaqa Konvensiyası** və digər humanitar hüquq sənədlərinə qoşulmuşdur. Ölkədə bu sahədə hüquqi bazanın daha da inkişaf etdirilməsi üçün beynəlxalq təcrübədən istifadə edilməsi və hərbi qanunların tətbiq mexanizmlərinin gücləndirilməsi vacib hesab edilir [9, s.162].

Hərbi qanunların hüquqi çərçivəsi beynəlxalq və milli qanunvericiliyin qarşılıqlı inteqrasiyasına əsaslanır. Müharibə hüququnun əsas prinsipləri hərbi əməliyyatların məhdudlaşdırılmasına və insan hüquqlarının qorunmasına yönəlmişdir. Azərbaycanın hərbi qanunvericiliyi beynəlxalq hüquq normaları ilə uyğunlaşdırılsa da, effektiv tətbiq mexanizmlərinin gücləndirilməsi və bu sahədə institusional islahatların aparılması zəruridir.

Münaqişə zamanı beynəlxalq hüquq normaları

Silahlı münaqişələrin tənzimlənməsi və insan hüquqlarının qorunması məqsədilə beynəlxalq hüquq sistemində bir sıra normativ aktlar qəbul edilmişdir. Bu hüquqi çərçivə münaqişə tərəflərinin davranış qaydalarını, mülki şəxslərin müdafiəsini və hərbi əməliyyatların icrası üçün müəyyən olunmuş məhdudiyyətləri tənzimləyir. Beynəlxalq hüquq normaları döyüş meydanında insanlıq əleyhinə cinayətlərin qarşısını almağa, müharibə zamanı humanitar fəlakətlərin minimuma endirilməsinə və beynəlxalq ictimai asayişin qorunmasına yönəlmişdir.

Beynəlxalq humanitar hüququn əsasını təşkil edən **Cenevrə Konvensiyaları (1949)** və onların **1977-ci ildə qəbul edilmiş Əlavə Protokolları** müharibə qurbanlarının müdafiəsinə dair mühüm prinsipləri ehtiva edir. Bu sənədlər döyüşən tərəflərin yaralılara və əsirlərə qarşı humanist davranmasını, mülki əhalinin hərbi əməliyyatlardan qorunmasını və beynəlxalq hüquqa uyğun hərəkət etməsini tələb edir [5, s.112].

Cenevrə Konvensiyaları dörd əsas sənəddən ibarətdir:

1. Yaralı və xəstə hərbi qulluqçuların müalicəsi və onlara münasibət qaydaları
2. Dənizdə yaralılardan və xəstələrin müdafiəsi
3. Hərbi əsirlərin hüquqları və onların saxlanma şəraiti
4. Mülki şəxslərin qorunması və onların müharibənin fəsadlarından müdafiəsi

Əlavə Protokollar isə dövlətlərarası və qeyri-dövlət aktorları arasındakı silahlı münaqişələr zamanı tətbiq edilən humanitar prinsipləri daha da genişləndirmişdir. Bu normalar hərbi əməliyyatların beynəlxalq hüquq çərçivəsində aparılmasını təmin edir və döyüşçülərin qeyri-insani rəftardan qorunmasını şərtləndirir [5, s.140].

Haaqa Konvensiyası (1899, 1907) müharibə aparılmasının hüquqi aspektlərini tənzimləyən əsas beynəlxalq sənədlərdən biridir. Bu Konvensiya müharibə zamanı istifadə edilən silah növlərini, müharibə aparılma metodlarını və döyüş əməliyyatlarının keçirilmə qaydalarını müəyyənləşdirir. Xüsusilə aşağıdakı məhdudiyyətlər ön plana çıxır:

- **Mülki obyektlərə və qeyri-hərbi infraqurumlara hücumların qadağan edilməsi**
- **Kimyəvi və bioloji silahların istifadəsinin yasaqlanması**
- **Hərbi əməliyyatlar zamanı əhəlinin kütləvi şəkildə məhv edilməsinin beynəlxalq cinayət sayılması.**

Bu Konvensiya beynəlxalq humanitar hüquq çərçivəsində münaqişə iştirakçılarının davranışlarını tənzimləyən mühüm sənədlərdən biri olaraq qəbul edilir. Müasir dövrdə müxtəlif dövlətlər tərəfindən bu prinsiplərin pozulması halları beynəlxalq məhkəmələrdə araşdırılır və hüquqi məsuliyyət müəyyən edilir [6, s.88].

Müharibə cinayətləri beynəlxalq hüquqla ciddi şəkildə tənzimlənən və cəzasız qalmasına imkan verilməyən hüquq pozuntularıdır. Bu kateqoriyaya aşağıdakı əməllər daxildir:

- Qəsdən mülki şəxslərin öldürülməsi və ya yaralanması
- İşgəncə və qeyri-insani rəftar
- Mədəni abidələrin və dini obyektlərin qəsdən dağıdılması
- Müharibə əsirlərinin hüquqlarının kobud şəkildə pozulması

Bu cinayətlərin araşdırılması üçün **Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi (BCM)** və xüsusi tribunal məhkəmələri fəaliyyət göstərir. Beynəlxalq hüquq effektiv tətbiqi üçün bu məhkəmələr fərdlərin müharibə zamanı törətdiyi hüquq pozuntularını araşdırır və onları məsuliyyətə cəlb edir [7, s.176].

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) münaqişə bölgələrində beynəlxalq hüququn tətbiqini nəzarətdə saxlayan əsas institutlardan biridir. BMT Təhlükəsizlik Şurası, **Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi** və **Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi** vasitəsilə hərbi qanun pozuntularını araşdırır və sanksiyalar tətbiq edir. Bundan əlavə, BMT-nin sülhməramlı missiyaları münaqişə bölgələrində mülki əhəlinin qorunması və atəşkəs rejiminin saxlanılması məqsədilə fəaliyyət göstərir [8, s.90].

BMT ilə yanaşı, **Avropa Şurası**, **Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi** və **Beynəlxalq Qızıl Xaç Komitəsi** də münaqişə zamanı humanitar hüququn icrasına nəzarət edir. Bu qurumlar vasitəsilə müharibə cinayətlərinə dair araşdırmalar aparılır, hüquqi təhlillər həyata keçirilir və beynəlxalq məhkəmə qərarları əsasında hüquqi nəticələr müəyyən edilir [9, s. 120].

Münaqişə zamanı beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi insan haqlarının qorunmasını, hərbi əməliyyatların məhdudlaşdırılmasını və müharibə cinayətlərinin qarşısının alınmasını təmin edir. Cenevrə və Haaqa Konvensiyaları bu sahədə əsas hüquqi çərçivəni formalaşdırır, beynəlxalq təşkilatlar isə bu qanunların icrasına nəzarət edirlər. Lakin müasir münaqişələrdə, xüsusilə qeyri-dövlət aktorlarının iştirakı və hibrid müharibələr kontekstində beynəlxalq hüququn effektiv icrası üçün əlavə islahatlara ehtiyac duyulur.

Müharibə hüququnun tətbiqində beynəlxalq təcrübə

Müharibə hüququnun tətbiqi beynəlxalq humanitar hüquq çərçivəsində tənzimlənir və müxtəlif dövlətlərin təcrübəsi bu qanunların real şəraitdə necə icra olunduğunu göstərir. Beynəlxalq hüquqi çərçivələrə baxdıqda, müxtəlif ölkələrin müharibə hüququna yanaşmaları və bu hüquqi normaların praktiki tətbiqi arasında ciddi fərqlər mövcuddur. Bəzi dövlətlər beynəlxalq humanitar

hüququn prinsiplərini tam mənimsəyərək silahlı münaqişələrdə bu qaydalara əməl edir, digərləri isə bu prinsiplərin icrasına yetərli nəzarət edə bilmir və ya bilərəkdən pozuntulara yol verirlər.

Beynəlxalq təcrübədə müharibə hüququnun tətbiqinin uğurlu nümunələrindən biri ABŞ və Avropa ölkələrinin hərbi strategiyalarında müşahidə olunur. Bu dövlətlər, xüsusilə NATO çərçivəsində keçirilən hərbi əməliyyatlarda Cenevrə Konvensiyalarına və Haaqa Konvensiyasına ciddi riayət edirlər. Məsələn, ABŞ-nin İraq və Əfqanıstandakı hərbi əməliyyatları zamanı mülki şəxslərin qorunması, əsirlərlə rəftar və beynəlxalq hüquq normalarına uyğun döyüş aparılması məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Lakin bəzi hallarda hərbi əməliyyatlar zamanı insan hüquqlarının pozulması və müharibə cinayətlərinin törədilməsi faktları beynəlxalq məhkəmələrdə araşdırılmış və məsul şəxslər məhkəmə qarşısına çıxarılmışdır. Bu isə beynəlxalq hüququn icrasına nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsinin zəruriliyini göstərir.

Avropa ölkələri, xüsusilə Böyük Britaniya, Fransa və Almaniya müharibə hüququnun tətbiqində daha mütərəqqi yanaşma nümayiş etdirirlər. Bu dövlətlər beynəlxalq humanitar hüquq prinsiplərini yalnız hərbi əməliyyatlar zamanı deyil, həm də müharibədən sonrakı dövrdə, o cümlədən müharibə cinayətlərinin araşdırılması və sülh prosesi çərçivəsində tətbiq edirlər. Xüsusilə Kosovo, Bosniya və Ruandada baş vermiş münaqişələrdən sonra beynəlxalq məhkəmələr vasitəsilə müharibə cinayətləri araşdırılmış, hərbi cinayətkarlar ədalət qarşısına çıxarılmışdır.

Digər tərəfdən, Yaxın Şərq və Afrika regionlarında beynəlxalq humanitar hüququn tətbiqi ilə bağlı ciddi problemlər mövcuddur. Xüsusilə Suriyada və Yəməndə baş verən silahlı münaqişələrdə beynəlxalq hüquq normalarının kobud şəkildə pozulduğu müşahidə olunur. Mülki əhaliyə qarşı qadağan olunmuş silahlardan istifadə, xəstəxana və məktəb kimi obyektlərin bombardman edilməsi, əsirlərə qarşı qeyri-insani rəftar bu regionlarda müharibə hüququnun effektiv tətbiqinin qarşısında duran əsas maneələrdəndir. Beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə BMT və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi bu halların araşdırılması və məsul

şəxslərin cəzalandırılması üçün müxtəlif tədbirlər görsələr də, real nəticələr əldə etmək çətin olur.

Postsovet məkanında da müharibə hüququnun tətbiqi ilə bağlı xüsusi nümunələr mövcuddur. Xüsusilə Azərbaycan və Ermənistan arasında baş verən münaqişələrdə beynəlxalq hüquq normalarının pozulması halları müşahidə edilmişdir. Azərbaycanın beynəlxalq hüquqa əsaslanan mövqeyi münaqişənin hüquqi çərçivədə həll olunmasına yönəlmişdir və bu prosesdə BMT-nin qəbul etdiyi qətnamələr əsas hüquqi sənədlərdən biri kimi çıxış etmişdir. Lakin Ermənistan tərəfindən həyata keçirilən hərbi cinayətlər, mülki əhaliyə qarşı hücumlar və qanunsuz məskunlaşdırma beynəlxalq hüququn effektiv icrasına mane olan əsas faktorlardan biri olmuşdur.

Ümumilikdə, beynəlxalq təcrübə göstərir ki, müharibə hüququnun tətbiqi dövlətlərin siyasi iradəsindən, beynəlxalq təşkilatların effektiv nəzarət mexanizmlərindən və hüquqi cəzasızlıqla mübarizədən asılıdır. Əgər beynəlxalq hüquq normaları bütün münaqişə tərəfləri üçün bərabər şəkildə tətbiq edilsə və pozuntuların qarşısı vaxtında alınsa, hərbi əməliyyatlar zamanı insan hüquqlarının müdafiəsi daha effektiv şəkildə təmin edilə bilər.

Müasir çağırışlar və problemlər

Müasir dövrdə müharibə hüququnun tətbiqi bir sıra yeni çağırışlarla qarşı-qarşıyadır. Qloballaşma, texnoloji inkişaf və münaqişə formalarının dəyişməsi müharibə qanunlarının effektivliyini və icrasını çətinləşdirir. Ənənəvi silahlı münaqişələrdən fərqli olaraq, bu gün beynəlxalq arenada hibrid müharibələr, qeyri-dövlət aktorlarının iştirakı, kibermüharibə və beynəlxalq hüquq normalarının pozulmasına dair cəzasızlıq problemi ön plana çıxır. Bu problemlər hərbi qanunların tətbiqini yalnız hüquqi deyil, həm də siyasi və texnoloji aspektlərdən yenidən nəzərdən keçirməyi zəruri edir.

Hibrid müharibələr müasir beynəlxalq münaqişələrdə getdikcə daha çox rast gəlinən bir fenomendir. Bu tip münaqişələrdə ənənəvi silahlı qarşıdurmalarla yanaşı, informasiya manipulyasiyası, kibər hücumlar, iqtisadi sanksiyalar və qeyri-dövlət aktorlarının istifadəsi kimi vasitələr ön planda olur. Hibrid müharibələrin hüquqi aspekt-

ləri qeyri-müəyyən olduğundan, münaqişələr zamanı beynəlxalq hüququn tətbiqi ciddi çətinliklərlə qarşılaşır. Məsələn, Krımın işğalı zamanı Rusiya tərəfindən tətbiq edilən hibrid müharibə strategiyası beynəlxalq hüququn klassik təriflərinin bu cür münaqişələri tənzimləmək üçün yetərli olub-olmadığını sual altına qoymuşdur [5, s.112].

Müasir dövrdə qeyri-dövlət aktorlarının münaqişələrdə iştirakı da beynəlxalq hüquq üçün ciddi problemlər yaradır. Əvvəllər silahlı qarşıdurmalar dövlətlər arasında baş verirdi və beynəlxalq hüquq çərçivəsində tənzimlənirdi. Lakin bu gün terror təşkilatları, özəl hərbi şirkətlər və qeyri-leqal silahlı qruplaşmalar müharibələrin əsas iştirakçılarna çevrilmişdir. Belə təşkilatların hüquqi statusu qeyri-müəyyən olduğundan, onların beynəlxalq humanitar hüquqa uyğun davranmalarını təmin etmək çətinləşir. Bundan əlavə, bir çox hallarda bu qruplar tərəfindən mülki əhaliyə qarşı törədilən cinayətlər cəzasız qalır, çünki beynəlxalq məhkəmə sistemində qeyri-dövlət aktorlarının məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə bağlı hüquqi mexanizmlər yetərli səviyyədə inkişaf etməmişdir [6, s.140].

Kibermüharibənin yayılması da hərbi qanunların tətbiqinə dair ciddi çağırışlardan biridir. Müasir dövrdə dövlətlər arasında gedən münaqişələrdə silahlı qarşıdurmalarla yanaşı, informasiya sistemlərinə hücumlar, kritik infrastrukturun sıradan çıxarılması və kiber casusluq hadisələri geniş yayılmışdır. Bununla belə, beynəlxalq humanitar hüquq hələ də kiberhücumları tam şəkildə tənzimləyə bilmir. Kiberhücumlar nəticəsində mülki infraqstruktura ciddi zərər vurula bilər, lakin mövcud beynəlxalq qanunvericilikdə bu tip hücumların hərbi cinayət kimi təsnif edilməsi üçün konkret mexanizmlər yoxdur. Bu sahədə hüquqi boşluq kibermüharibələrin artmasına və dövlətlərin bu yeni münaqişə formasından istifadə etməsinə gətirib çıxarır [6, s.88].

Beynəlxalq hüququn əsas problemlərindən biri də cəzasızlıq sindromudur. Müharibə cinayətlərinin və insanlıq əleyhinə cinayətlərin törədilməsinə baxmayaraq, bəzi hallarda beynəlxalq məhkəmə mexanizmləri bu cinayətləri törədən şəxsləri cəzalandırmaqda aciz qalır. Xüsusilə

böyük güclərin siyasi maraqları səbəbindən bəzi hərbi cinayətlərin araşdırılması ləngidilir və ya tamamilə mümkünsüz olur. Məsələn, Suriyada baş verən insanlıq əleyhinə cinayətlərə dair araşdırmalar bir çox beynəlxalq təşkilat tərəfindən aparılsa da, effektiv məhkəmə qərarlarının çıxarılması və günahkarların cəzalandırılması çətinliklərlə üzləşmişdir [7, s.176].

Ümumilikdə, müasir hərbi münaqişələrin hüquqi tənzimlənməsi üçün beynəlxalq hüququn dinamik şəkildə yenilənməsi tələb olunur. Hibrid müharibələr, kiberhücumlar və qeyri-dövlət aktorlarının iştirakı ilə bağlı hüquqi boşluqların aradan qaldırılması beynəlxalq ictimaiyyət üçün vacib vəzifələrdən biridir. Beynəlxalq məhkəmə institutlarının səmərəliliyinin artırılması və müharibə cinayətlərinə qarşı cəzasızlıq probleminin həlli üçün yeni mexanizmlərin formalaşdırılması müasir beynəlxalq hüququn əsas prioritetlərindən biri olmalıdır.

Nəticə

Müasir beynəlxalq hüquq münaqişə zamanı hərbi qanunların tətbiqini tənzimləmək və humanitar prinsiplərin qorunmasını təmin etmək məqsədini daşıyır. Lakin son illərdə baş verən silahlı münaqişələr, hibrid müharibələrin yayılması, qeyri-dövlət aktorlarının iştirakının artması və kibermüharibələr kimi yeni çağırışlar bu hüquqi çərçivənin effektivliyinə ciddi təsir göstərmişdir. Beynəlxalq ictimaiyyət bu çətinliklər qarşısında beynəlxalq humanitar hüququn təkmilləşdirilməsi və tətbiq mexanizmlərinin gücləndirilməsi üçün müxtəlif addımlar atır, lakin mövcud boşluqların tam aradan qaldırılması üçün daha sistemli və praktiki yanaşmalara ehtiyac var.

Müharibə hüququnun beynəlxalq səviyyədə effektiv tətbiq edilməsi üçün dövlətlər arasında əməkdaşlıq, beynəlxalq hüquqi mexanizmlərin gücləndirilməsi və müharibə cinayətlərinə qarşı cəzasızlığın aradan qaldırılması əsas prioritetlərdən biri olmalıdır. Cenevrə və Haaqa Konvensiyaları beynəlxalq humanitar hüququn əsasını təşkil etsə də, müasir münaqişələr bu sənədlərin bəzi müddələrinin müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılmasını zəruri edir. Bu baxımdan, beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə BMT-nin,

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin və Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinin rolunun gücləndirilməsi və onların mandatlarının genişləndirilməsi vacibdir.

Eyni zamanda, münaqişələr zamanı qeyri-dövlət aktorlarının iştirakının artması beynəlxalq hüququn ən aktual problemlərindən biridir. Bu aktorların müharibə cinayətləri törətməsi, mülki əhaliyə qarşı qeyri-insani rəftar sərgilməsi və beynəlxalq hüquq normalarını pozması halları ciddi narahatlıq doğurur. Buna görə də, beynəlxalq hüquq çərçivəsində qeyri-dövlət aktorlarının məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin edəcək xüsusi hüquqi mexanizmlərin yaradılması vacibdir.

Kibermüharibələrin artması da beynəlxalq hüquq qarşısında duran əsas problemlərdən biridir. Mövcud beynəlxalq qanunvericilik bu sahədə hələ də tam tənzimlənmədiyi üçün dövlətlər kibercümlər vasitəsilə öz üstünlüklərini təmin etməyə çalışırlar. Bu kontekstdə beynəlxalq hüquqda kibermüharibələrin tənzimlənməsi üçün yeni qaydaların müəyyən edilməsi və beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş norma və mexanizmlərin formalaşdırılması labüddür.

Azərbaycan kontekstində hərbi qanunların beynəlxalq hüquq normalarına uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsi və tətbiq edilməsi ölkənin hüquqi sisteminin gücləndirilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Azərbaycanın beynəlxalq humanitar hüquq çərçivəsində üzərinə götürdüyü öhdəliklər milli qanunvericilikdə tam əksini tapmalı və bu qanunların icrası ilə bağlı mexanizmlər daha effektiv şəkildə işləməlidir. Xüsusilə, Ermənistan tərəfindən törədilmiş müharibə cinayətlərinin beynəlxalq məhkəmələrdə tanınması və hüquqi prosedurların düzgün icra edilməsi üçün müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla daha sıx əməkdaşlıq aparılmalıdır.

Bütün bu çağırışlar qarşısında beynəlxalq humanitar hüququn gücləndirilməsi və müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılması zəruridir. Beynəlxalq hüququn icrasına nəzarət mexanizmləri daha çevik və səmərəli olmalı, müharibə cinayətlərinə qarşı cəzasızlıq problemi aradan qaldırılmalı və yeni münaqişə formalarına qarşı hüquqi mexanizmlər inkişaf etdirilməlidir. Yalnız bu yolla beynəlxalq ictimaiyyət müharibə hüququnun ədalətli və effektiv icrasını təmin edə bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. -Bakı: Hüquq Yayın evi, -2024, -64 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. -Bakı: Qanun Nəşriyyatı, -2024, -488 s.
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. -Bakı: Qanun Nəşriyyatı, -2024, -314 s.
4. “Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin Daxili xidmət nizamnaməsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. -Bakı: Qanun Nəşriyyatı, -2024, -79 s.
5. Əlövsət Allahverdiyev. Beynəlxalq hüquqda insanlıq əleyhinə cinayətlər. Dərs vəsaiti. -Bakı, -2017, -396 s.
6. Əmir Əliyev. Azərbaycan beynəlxalq cinayətlər hədəfində: Hüquqi təhlil. -Bakı, -2018, -177 s.
7. O’Keefe, R., Péron, C., Musayev, T., Ferrari, G. (2016). Protection of Cultural Property: Military Manual. Published by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and the International Institute of Humanitarian Law, Sanremo, Italy. -90 p.
8. Elxan Mehdiyev. Özəl hərbi və təhlükəsizlik şirkətlərinin fəaliyyətlərini tənzimləyən qanunvericilik vəsaitləri üzrə rəhbər vəsait. -Bakı, -2017, -70 s.
9. Vəfəddin İbayev. Beynəlxalq Humanitar Hüquq. Dərslik. -Bakı, -2001, -492 s.

Эльшан ГАДЖИЕВ

ВОЕННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИМЕНЕНИЕ ВОЕННОГО ПРАВА**РЕЗЮМЕ**

Применение военного права во время конфликта является одним из ключевых направлений международного права, направленного на регулирование вооружённых противостояний и защиту гражданского населения. Несмотря на то, что Женевские и Гагские конвенции составляют основу данного правового регулирования, в современный период эффективность международно-правовых механизмов сталкивается с новыми вызовами. Среди них можно выделить гибридные войны, участие негосударственных акторов, кибервойну и проблему безнаказанности военных преступлений.

В контексте Азербайджана важное значение имеет исполнение норм международного права и правовая оценка военных преступлений, совершённых Арменией. Для укрепления международного права необходимо разработать новые правовые механизмы, ликвидировать безнаказанность за военные преступления и включить киберконфликты в международно-правовое регулирование. Данные реформы окажут положительное влияние на глобальную безопасность и эффективность гуманитарного права.

Ключевые слова: правовое регулирование во время конфликта, военные преступления, международный уголовный суд, военные законы, ООН и миротворческие миссии.

Elshan HAJIYEV

WAR CRIMES AND THE IMPLEMENTATION OF MILITARY LAW**SUMMARY**

The application of military laws during conflict is one of the main areas of international law and ensures the regulation of armed conflicts and the protection of civilians. Although the Geneva and Hague Conventions form the basis of this framework, hybrid wars in modern time, the involvement of non-state actors, cyber warfare and the problem of impunity complicate the effectiveness of legal mechanisms.

Implementation of international legal norms in the context of Azerbaijan and the legal assessment of war crimes committed by Armenia is of great importance.

New legal mechanisms should be formed to strengthen international law, impunity against war crimes should be eliminated, and cyber conflicts should be regulated within the framework of international law. These reforms will contribute to global security and the effective implementation of humanitarian law.

Key words: legal regulation during conflict, war crimes, international criminal court, martial law, UN and peacekeeping missions.